

BOLALARDAGI AGRESSIVLIKNING NAMOYON BO'LISHI VA UNI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK YECHIMLARI

Mamadiyorova Sevinch Bobomurot qizi

Toshkent shahar Pucheon universiteti magistranti.

Xalilova Mashraboy Vahidovna

Toshkent shahar Pucheon universiteti professori, psixologiya fanlari doktori.

Annotatsiya: Maqolada bolalardagi agressivlik munosabatlari va uning dolzabrligi yoritilib berilgan. Olimlar tomonidan agressiv xulq-atvorning o'rganilishi, ilm-fanga kiritilgan yangiliklari va tadqiqot natijalari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yoshdagi bolalar, agressivlik, xulq-atvor, olimlarning izlanishlari, psixologik yondashuvlar, nizolar.

KIRISH XXI- asrga kelib agressivlik muommosi dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Insondagi agressivlik har qanday vaziyat va sababdan kelib chiqishi mumkin. Muammolar, qattiq stressga tushish, charchoq va hokazo....Bu masala yuzasidan faqatgina kattalar emas, balki bolalar ham aziyat chekishmoqda. Sababi maktabgacha ta'limga boradigan bolalarda ham aynan agressivlik yuzaga chiqmoqda. Bu masala yuzasidan esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida psixologlar alohida shug'ullanishadi. Biroq bu vaziyat yaxshilandi degani emas. Negaki farzand kunining yarmini maktabgacha ta'lim tashkiltorida o'tkazishi mumkin, undan ko'p vaqti esa albattauylarida bo'lishadi. Oiladagi vaziyat hammada turlicha demak bola agrev bo'lib qoldimi buning sababi asosan oilada deb takidlanadi. Agressivlik bolalarning o'tish davriga ham ta'sir etmay qolmaydi. Bola chaqaloqlikdan kichik yoshga o'tishi va o'rta yoshdan katta yoshlilar safiga qo'shilar ekan. Bu o'tish davrida bolalarda turli xil krizislar bo'lishi mumkin. Bu ham bolaning psixologik somatsenkasiga uzviy ta'sir etadi. Hozirgi kunda amalga oshirayotgan chora-tadbirlar tarkibida maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirish, shaxslararo munosabatlarini yaxshilash, axloqiy ko'nikmalarni shakllantirishining psixologik mexanzimlarini takomillashtirish muhim

masalalardan hisoblanadi. Hozirgi kunda agressiya muammosiga duch kelgan bolalarni uchratishimiz mumkin va bu juda ham dolzarb masala hisoblanadi. Agressiv xulq atvor sababli bolalar orasida jinoyatchilik ishlari oshgan. Maktab yoshidagi bolalar davrini o'rganuvchi ko'pchilik olimlar agressiya, emotsional qo'zg'alishni, jahl chiqqan holatlarda balog'atga yetmagan bolalarda psixologik muammolar qanday namoyon bo'lishiga ko'proq e'tibor qaratganlar. Chunki, bu yoshda ularda hayot tajribalari yetarli bo'lmaydi, lekin boshqalar tomonidan tan olinishga va mustaqil bo'lishga intiladilar. Ilmiy adabiyotlarda "agressiya"ga (lotin.agressio-hujum) "yo'naltirilgan salbiy xulq- atvor ijtimoiy muhitdagi qoidalar , normal amal qilmaslik, insonlarga ruhiy jismoniy zarar yetkazish" deya ta'rif beriladi. Bolalarda agressiya quidagicha namoyon bo'ladi:

- -So'rov va ko'rsatmalarni bajarishdan bosh tortadi, qoidalarni biladi, lekin ularga rioya qilishni xoxlamaydi.
- -Narsalarni buzishni yaxshi ko'radi, masalan, o'yinchoqlarni buzish va yo'q qilishdan zavqlanadi
- -Doimiy ravishda tengdoshlari va kattalar bilan tortishuvda bo'ladi.
- U o'z atrofdagilarga salbiy reaksiyani: g'azab, g'azabni qastdan qo'zg'atishga urinish.
- U ko'pincha o'zini tutib turmaydi, o'zini boshqirishni bilamaydi va harakat ham qilmaydi.

Agressivlikning nisbiy shakli va negativlikda bu yaqqol ko'zga tashlanadi hamda ularda norozilik, jismoniy agressivlik va asabiylashish shakllari ham sezilarli darajada bo'ladi. Aytish mumkinki, bolalarda o'z o'zini hurmat qilish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, undagi umumiy agressivlik va uning tarkibiy qismlari ham

shunchalik yuqori bo'ladi. Bu munosabat agressivlikning instrumenta shakliga ham, agressivlikning boshqa dushmanlik shakliga ham birdek xosdir. Maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq mavjudligini aniqlash uchun bir qancha psixologik o'yinlar mavjud.

- O'zini nazorat qilishni yo'qotadi.

- Kattalar bilan janjallashadi, bahslashadi.
- Qoidalarni bajarishdan bosh tortadi.
- Odamlarni atayin asabiga tegadi.
- Xatolarida boshqalarni ayblaydi.
- G'azablanadi va biron nima qilishdan bosh tortadi.
- Xasadgo'y, qasoskor.

Agressiv reaksiyalarning namoyon bo'lish kuchida ham gender farqlari mavjud. O'g'il bolalar jismoniy tajovuz reaksiyalarining ustunligi bilan ajralib turadi, yoshi kattaroq qizlar esa tajovuzni ifodalashning bilvosita usullariga ko'proq murojaat qilishadi: og'zaki, bilvosita va negativizm. Ehtimol, bu o'g'il bolalarning tajovuzkorligi "tashqi tomonga", qizlar esa "ichkariga" qaratilganligi bilan bog'liqdir. I.A.Furmanov bolalar agressivligini tushuntirishning turli uslubiy va kontseptual yondashuvlari, bolaning xatti-harakatlarida tajovuzning paydo bo'lishini rag'batlantiruvchi yoki qo'zg'atuvchi psixologik va ijtimoiy omillar, uni psixodiagnostikalashning bevosita va yordamchi usullari, shuningdek, psixo-ijtimoiy korrektsiya yo'nalishlarini aniq ochib bergan. Uning ta'kidlashicha, bolalar o'rtasidagi konfliktlar narsalar va o'yinchoqlarni egallash bilan bog'liq bu chegaralar kesishganda paydo bo'ladi, ya'ni bir nechta bolalar boshqa bolalarning o'yinchoqlarini olish orqali o'z chegaralarini kengaytirishga harakat qiladi. Buni 2, 4 va 7 yoshli uchta o'g'il bolani uzoq muddatli kuzatish natijalari tasdiqlaydi. Agressiv xulq-atvor bilan bog'liq eng ko'p nizolar kichik katta va o'rta bola o'rtasida, kichiklar va katta yoshlilar o'rtasida esa qarama-qarshilik minimal bo'lganligi kuzatildi. Nizolar faqat ba'zi o'yinchoqlarga egalik qilish uchun paydo bo'lganiga e'tibor qaratildi. Ajablanarlisi shundaki, o'yinchoqlar borligida ular o'rtasida hech qanday ziddiyat yo'q edi. F.F.Rasulova o'z tadqiqotida kichik, o'rta, katta o'smirlarga xos agressiv mayllarning tabaqalashtirilgan ichki evolyutsiyasida agressiya shakllari o'rtasidagi bog'liqni jinsga ko'ra tafovutlanishining xulq-atvor va ijtimoiy munosabatlarini shartlovchi psixologik omillarini, ota-ona bilan bola munosabatlarida qabul qilish va kooperatsiya tarbiya usubi agressiyaning pasayishini ta'minlovchi psixologik omillar

ekanligini, agressiv o'smirlar xulqatvorini psixoprofilaktika qilish va psixokorreksiyalash maqsadida "Xulq-atvorni modifikatsiyalash treningi" psixologik trening dasturini, agressiyaga moyil o'smirlarxulq-atvorini psixoprofilaktika qilish va psixokorreksiyalash maqsadida ota-onalar, pedagoglar va psixologlar hamkorlikda samarali ish olib borishining algoritmini ishlab chiqqan. Uning tadqiqoti natijasida mahalliy sharoitda o'smirlar agressiv xulq-atvorining yosh, jins va individual psixologik xususiyatlarini o'rganishga doir psixodiagnostik metodikalarni tizimlashtirishga va o'smirlardagi agressiv xulqatvorni korrektsiya qilish imlonini beruvchi ijtimoiy trening dasturi ilmiy asoslangan, amaliyotda sinovdan o'tkazilgan hamda xalq ta'limi muassasalari amaliyotiga tatbiq etilishi tavsiya etilgan.

Xulosa G'azablanish, qo'rqish va shu kabi boshqa emotsiyalar insonni o'rab turgan sharoitga moslashish vazifasini bajaradi. G'azablanish odamlarda ham hayvonlar kabi to'siqlarni yo'qotishga, maqsadiga erishishiga, o'zini himoya qilishiga yordam beradi. Shuning uchun har qanday agressiyani ko'rsatish qonun buzarlilik hisoblanmaydi. Bolalar hayotida agressiv xulq-atvor tez-tez uchrab turadi. Ulg'ayib kelayotgan bolalarda psixologik holatlar kechishiga vaqtida e'tibor berilmasa sa'lbiiy oqibatlar yuzaga kelishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Фурманов.И.А. “Детская агрессивность: Психодиагностика и коррекция”
2. Невенчанный. В.С. “Понятие агрессивного поведения в современной психологии”, Наука и современность.
3. Крейхи Б. Социальная психология агрессии.
4. <https://scienceweb.uz/publication/16645>
5. <https://muhaz.org/osmirlarda-agressivlik-va-tajovuzkorlik-xarakatlarining-psixol.html>